

Zapadnobalkanski tip krstolike kopče iz Kačnja

Aleksandar Jašarević

Doboj

Godišnjak/Jahrbuch 2012,41:67-76

DOI:10.5644/Godisnjak.CBI.ANUBiH-40.4

Uvod

Poslije više od pola stoljeća od otkrića, Kačanj ostaje i dalje jedno od najznačajnijih nalazišta za interpretaciju ekonomskih, kulturnih i etničkih procesa koji su se zbivali u zaleđu južnog Jadrana krajem 6. i tokom 5. stoljeća stare ere. U otkrivenoj grobnoj jami bili su sahranjeni ratnici, najvjerojatnije vodeći članovi ove halštatske zajednice, sa svojim bogatim grobnim inventarom.

Kačanj se nalazi se na rubu Fatničkog polja u istočnoj Hercegovini. Čitava regija dio je izrazito kraškog krajolika Dinarskog gorja. Krajem 1957. godine, prilikom pošumljavanja brda Rudište ispod sela Kačanj kod Bileće, otkrivena je grobna jama, a materijal koji je otkriven tom prilikom predat je na čuvanje Opštinskom odboru u Bileći. Zaštitna arheološka iskopavanja pod rukovodstvom Z. Marića, pod otežanim vremenskim uslovima, započeta su krajem decembra iste godine.¹ Tom prilikom istražena je nabacana zemlja iz grobne jame gdje je većina materijala i bila otkrivena. Zbog vremenskih prilika istraživanja su morala biti prekinuta, a sav materijal bio je prenesen u Zemaljski muzej u Sarajevu na konzervaciju i čuvanje. Do revizionih istraživanja u Kačnju došlo je tek poslije 17 godina. Ponovna iskopavanja uslijedila su krajem septembra 1975 godine.² Tom prilikom utvrđene su tačne granice grobne jame, proširen je rov iskopavanja i istraženo je dno grobne jame, što nije bilo moguće uraditi u prethodnom istraživanju. Novim istraživanjem pronađen je manji broj novih arheoloških artefakata, većina njih samo su

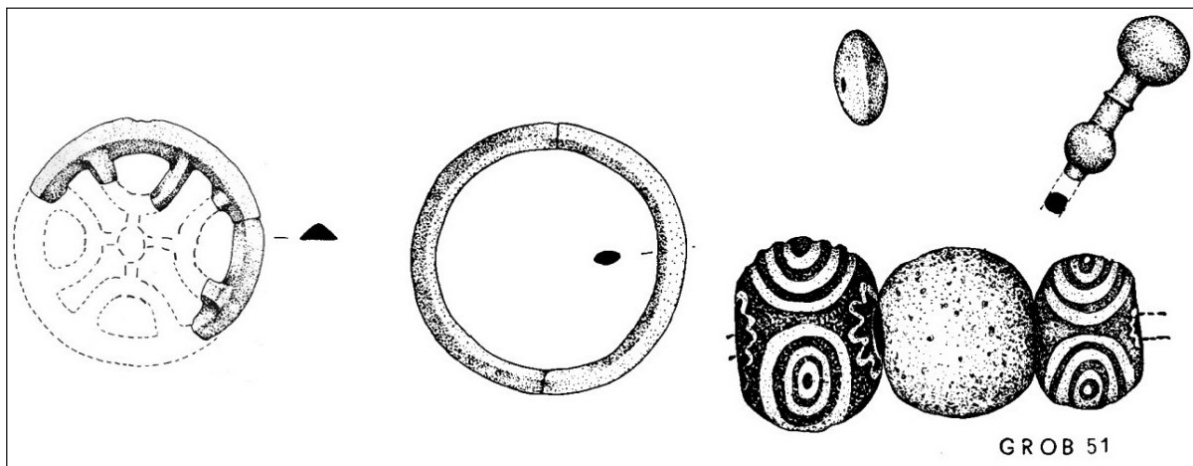
Sl. 1. *Pojasna kopča iz Kačnja*
(po Marić 1959, Tab. II, Sl. 10)

dijelovi sa prethodnog istraživanja, izuzev većeg broja čilibarskih i staklenih perli. Iako je grobna arhitektura u Kačnju većim dijelom uništena, moguće je izvesti neke osnovne činjenice i pretpostavke. Grobovi, tj. grobnica, kako navodi Z. Marić, pripada tipu ravnih grobova i predstavlja osamljenu grobnu cjelinu. Njena dubina prilikom prvih iskopavanja iznosila je između 77-53 cm, dok je dužina iznosila oko 2 m, a širina oko 90 cm. Orijentacija grobova bila je istok-zapad, sa glavama na zapadu. Pod grobova bio je obložen daskama na koje su bili položeni pokojnici sa svojim ličnim nakitom, oružjem i drugom opremom, pogotovo bogatim keramičkim setom.³ Grobovi nisu bili obloženi pločama muljike oko

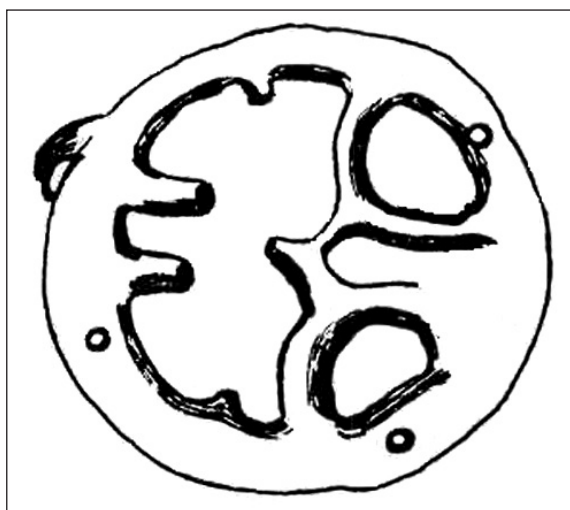
¹ Marić 1959, 87.

² Marić 1977, 101.

³ Isto, 102

Sl. 2. Pojasna kopča iz groba 51. nekropola Otočac (po Drechsler-Bižić 1958, Tab. XXIX, Sl.10).

Sl. 3. Pojasna kopča sa nekropole Vrebac (po Drechsler-Bižić 1958, Tab. XIV, Sl. 114).

uglova, što je pak karakteristika grobova kraških krajeva, već su bile položene amorfnе krovne kamene ploče koje su zatvarale grobnu jamu, a koje su radnici polupali prilikom otkrivanja grobnice.⁴ Sam autor prilikom revizionih istraživanja koristi termin obična grobna jama, što je donekle i opravdano jer nije postojala ugaona konstrukcija, kao niti bilo koja druga arhitektonska konstrukcija koja bi pogodovala upotrebi termina *grobna*.⁵ Iako je materijal većim dijelom oštećen i dislociran prilikom otvaranja grobova, Z. Marić je uspio da definiše dvije prostorne cjeline u okviru grobne jame, grob tzv. *četvorice ratnika* i

grob tzv. *petog ratnika*.⁶ Moramo napomenuti da nije riječ o dvije zasebne cjeline u okviru grobne jame, kako je autor iskopavanja kasnije i sam istakao prilikom revizionih istraživanja.⁷ Grob petog ratnika predstavljala je hrpa kostiju i materijala u jednom uglu jame, što obilježava sekundarnu sahranu, gdje su kosti starijeg pokojnika skupljene i dislocirane zajedno sa njegovim priložima kako bi se napravi prostor za nove ukope. Vjerovatno da su i ostale starije sahrane doživjele istu sudbinu prilikom svakog novog ukopa do zatvaranja i prestanka sahranjivanja na tom položaju. Taj sekundarni položaj kostiju u tzv. grobu petog ratnika nije poremećen recentnim rovom, tako da je Z. Marić mogao da konstatuje, na osnovu lobanje, da se radilo o muškarcu između 20-30 godina.⁸ Prilikom revizionih istraživanja istraživač je sakupio sav osteološki materijal koji je bio poslat na antropološku analizu, a koja je dosta pomogla u samoj interpretaciji grobova.⁹ Antropološka analiza osteološkog materijala pokazala je da je u grobovima sahranjeno najmanje 11 individua, različite starosne i polne strukture.¹⁰ Ova dragocjena antropološka analiza promijenila je prvobitno tumačenje o grobovima u kojima su pohranjeni tzv. ostaci masakriranih ilirskih ratnika kako ih je prvobitno tumačio Z. Marić.¹¹

⁶ Marić 1959, 87-89; Marić 1977, 102.

⁷ Marić 1977, 102.

⁸ Osteološki materijal sa zaštitnih istraživanja nije bio sakupljan. Marić 1959, 89.

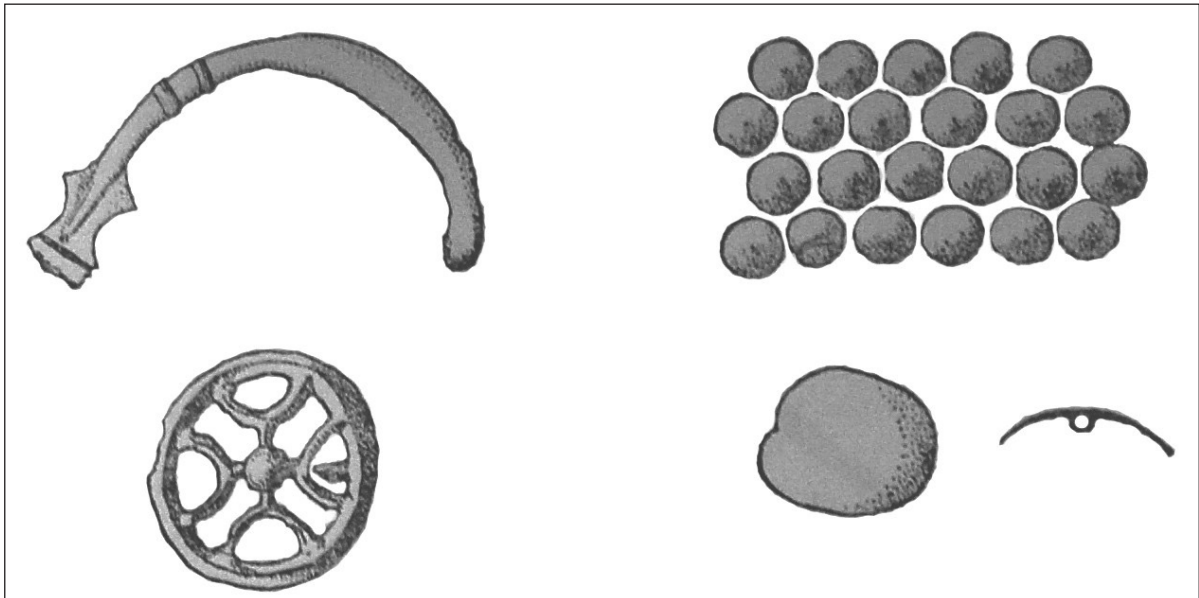
⁹ Marić 1977, 101-102.

¹⁰ Mikić 1977, 117.

¹¹ Marić 1959, 100; Parović-Pešikan 1964, 66.

⁴ Marić 1959, 88.

⁵ Marić 1977, 102.

Sl. 4. Pogrebni nalazi iz tumula III/1 u Dugoj Gori (po Balen-Letunić 1985, Tab. II, Sl. 3).

Analiza pojasnih kopči

Pojasna kopča iz Kačnja ima oblik pravilne kružnice sa upisanim krstom (Sl. 1), čiji se krakovi od polovine račvaju na dva dijela. Prečnik kopče iznosi 5 cm. Rađena je od bronzine u tehnici ažuriranja.¹² Livena je u jednodijelnom kalupu tako da je donja strana bila ravna, dok je gornja bila zaobljena. Jedino oštećenje vidljivo je sa desne strane kružnice na mjestu gdje se nalazio trn kopče. Ostali dijelovi pojasne garniture bili su najvjerojatnije od organskog materijala, kože ili tekstila, tako da se nisu očuvali.

S obzirom na to da je pronađena van grobnog konteksta u odbačenoj zemlji, neophodno je, radi uspostavljanja prvenstveno hronološke determinacije, obratiti pažnju na ostale kopče ovoga tipa iz susjednih regija. Iako kopče ovoga tipa nisu brojne, postoje pouzdane i izravne analogije, koje će pomoći u analizi primjerka iz Kačnja i otklanjanju nekih nedoumica oko samog datovanja kačanjskog primjerka.

Najstariji primjerci o čijoj vremenskoj upotrebi imamo pouzdane dokaze potiču sa Japodskog područja. Kopča iz groba 51 pronađena je na velikoj nekropoli u Prozoru kod Otočca (Sl. 2). Nekropola pripada tipu ravnih grobova, gdje se tokom nekoliko generacija vršilo sukcesivno

sahranjivanje.¹³ Autorica istraživanja je pojedine faze sahranjivanja podijelila u horizonte od I do III, i naš grob sa kopčom pripada II horizontu sahranjivanja.¹⁴ Za ovaj horizont karakteristična je pojava najbogatijih i najbolje očuvanih grobova. Najkarakterističniji prilozi u grobovima predstavljaju različite vrste fibula, obilje čilibarskih perli te liveni privjesci u obliku konja.¹⁵ Grobnu cjelinu 51, pored krstolike kopče, činila je i višeglava igla, bikonično zrno čilibara, bronzana alka i tri zrna od tamnog stakla sa koncentričnim krugovima koji su krasili željeznu lučnu fibulu, očuvanu samo u fragmentima.¹⁶ Višeglava igla predstavlja najbolji reper za datovanje ovoga groba jer predstavlja karakterističan tip japodske višeglave igle, koja je bliska i sa ostalim zapadno-balkanskim iglama 8. i 7. stoljeća.¹⁷ Iгла predstavlja stariju formu bez trbušastog zadebljanja koja se javlja kod kasnijih tzv. *baroknih ili bimetalnih* tipova.¹⁸ Na području Italije javljaju se isključivo na sjeveru u okviru rasprostiranja estenske kulture, a njihovo trajanje je smješteno u period od 8. do 6. stoljeća. U okviru ranohalšatskih kulturnih grupa na južnoalpskom području predstavljaju

¹³ Drechsler-Bižić 1973, 7-8.

¹⁴ Isto, 9-10.

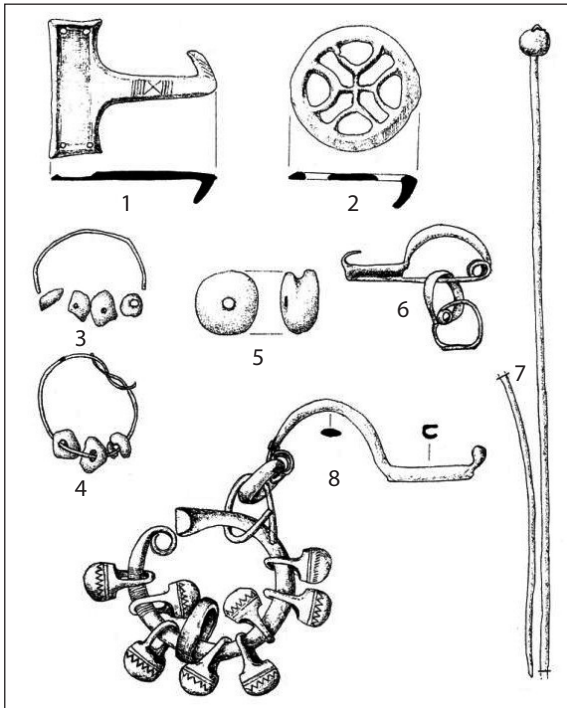
¹⁵ Isto, 14.

¹⁶ Isto, 37.

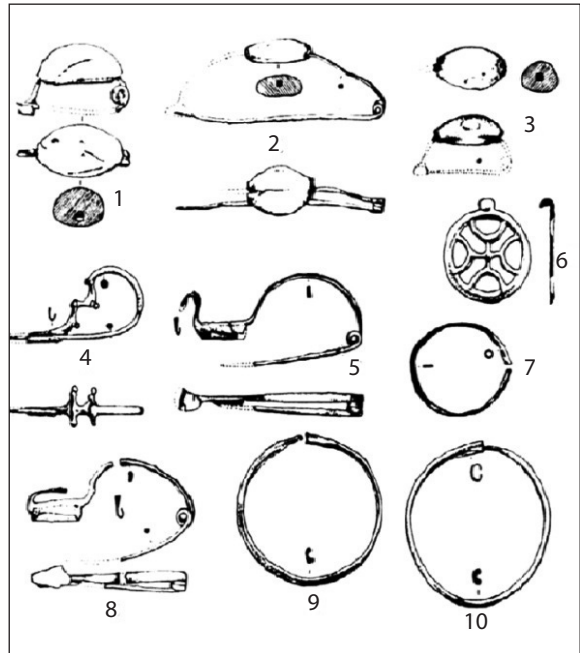
¹⁷ Blečić Kavur 2010, 147.

¹⁸ Škoberne 2003, 201.

¹² Marić 1959, 94.

Sl. 5. Pogrebni nalazi iz groba 10. sa nekropole Dragišić (po Blečić Kavur 2010, 192, Sl.137).

Sl. 6. Pogrebni nalazi iz groba 88. nekropole u Ninu (po Blečić Kavur 2010, 198, Sl. 143).

karakterističnu pojavu u muškim grobovima takođe tokom 8. i 7. stoljeća.¹⁹ Na području Istre i Liburnije njihovo datovanje ide sve do početka 6. stoljeća, sa najvećom koncentracijom u 7. stoljeću. Zbog njihove brojnosti na Japodskom području, posebno nekropoli u Prozoru, često se koristi naziv *japodske ili japodsko-liburnske* višeglave igle.²⁰

Drugi nalaz kopče sa japodskog područja potiče sa nekropole u Vrepcu kod Gospića (Sl. 3). Kopča je pronađena van groba u otkopnom sloju bloka VI.²¹ Takođe je livena od bronzne sa tri perforirane rupe na kružnici, što nije evidentirano kod ostalih kopči. Pronađena je u prostoru pored dva groba iz 7. stoljeća, što donekle može da govori da potiče iz nekog od uništenih grobova istog horizonta sahranjivanja.

Najsjeverniji primjerak kopče pronađen je na nekropoli u Dugoj Gori kod Ogulina (Sl. 4). Nekropola pod zemljanim tumulima dijelom je bila devastirana, dok su arheološki tokom 1958. god.

istražena četiri tumula.²² Kopča je pronađena u tumulu III/1, u visini karlice skeleta pokojnika.²³

Grobne nalaze pored kopče činili su veće bronzane dugme, bronzana fibula sa pljosnatim lukom i stopom glasinackog tipa i 31 sitnije dugme. Tumul je sadržavao četiri skeletne sahrane sa karakterističnim nalazima za drugu polovinu 7. stoljeća. Za datovanje same kopče važan je nalaz pomenute fibule glasinackog tipa. Predstavlja nalaz karakteristična za fazu IVc glasinacke kulturne grupe, koje se u svojim varijantama javljaju na širokom području od Oltenije do Dolenjske.²⁴ U Sloveniji se javljaju tokom Stična 1. faze i većina autora ih posmatra kao kulturni uticaj sa prostora Glasinca i centralnog Balkana. Po svemu sudeći, Posavina je bila regija preko koje se širila moda ovoga tipa fibule,²⁵ što bi objasnilo i prisustvo ove fibule na kordunskom području. Uticaj sa japodskog područja nije opravdan jer nemamo ni jedan pronađeni primjerak ove fibule na tom području.

Na području koje se kulturno-istorijski dovodi u vezu sa liburnskom populacijom pronađena

¹⁹ Isto, 201-202.

²⁰ Isto, 203-204.

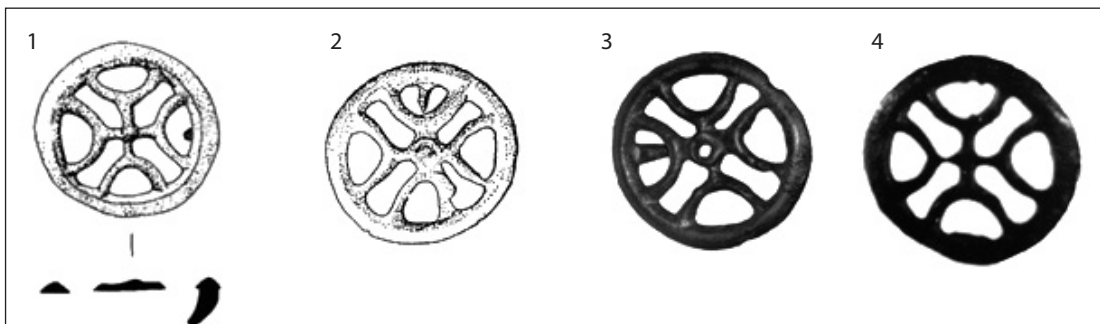
²¹ Drechsler-Bižić 1958, 47.

²² Balen-Letunić 1985, 45.

²³ Isto, 46.

²⁴ Vasić 1999, 52.

²⁵ Balen-Letunić 1985, 52.

Sl. 7. Pojasne kopče; 1. Bribir (prema Batović 1981), 2. Otišić (po Marović 1985), 3. AMZ (foto: A. Jašarević), 4. Zaton-Nin (po Batović 1985/86).

su četiri primjerka kopče. Sva četiri primjerka pripadaju grobnim cjelinama par decenija mlađim od onih na japodskom i kordunskom području. U grobu 10 na nekropoli u Dragišiću kod Šibenika kopča je pronađena zajedno sa fibulom tipa Baška, fibulom protočertoza sa kuglicom na nožici, liburnskom iglom sa ćilibarskom glavicom, parom naušnica sa ćilibarskim perlama i dijelom još jedne pločaste pojasne kopče (Sl. 5). Fibula tipa Baška, prema klasifikaciji M. Blečić Kavur, spada u 2. varijantu koje su karakteristične za period prve polovine 6. stoljeća.²⁶ Druga kopča potiče iz grobne cjeline 88. sa nekropole u Nina, pronađena sa brojnim i raznovrsnim priložima (Sl. 6). Datovanje cjeline omogućeno je prvenstveno pojavom importovane zmijolike picenske fibule sa rošćićem, koja omogućuje i više hronološko datovanje početka upotrebe fibula tipa Baška, varijante 3, u period prve polovine 6. stoljeća.²⁷

Treći primjerak otkriven je tokom sistematskih istraživanja 1982. godine regije oko Zatona kod Nina (Sl 7.4). Kopča je pronađena u humci 6/16.²⁸ Ujedno ovo je i najbogatija humka na nekropoli, koja je sadržavala najveći broj sahrana, ukupno 26 inhumiranih pokojnika. Sahranjivanje je vršeno u tri koncentrična kruga unutar humke u vremenskom rasponu od 11. do 3. stoljeća stare ere.²⁹ Pored kopče, grobnu cjelinu činila je i rana varijanta fibule tipa Baška, kao i par bronzanih kolutova. Datovanje je omogućeno prvenstveno zahvaljujući nalazu fibule tipa Baška čija se varijanta datuje od polovine 7. stoljeća do kraja 6. sto-

ljeća.³⁰ Posljednji liburnski primjerak predstavlja slučajan nalaz kopče sa Bribira³¹. Tipološki odgovara nalazima kopči iz Nina i Zatona, shodno tome kopču treba datovati okvirno u 6. stoljeće.

Posljednji, a ujedno i jedini primjerak kopče koji potiče sa delmatskog područja, pronađen je u Otišiću kod Sinja (Sl. 7.2). Kopča pripada grupi slučajnih nalaza koji su dospjeli u muzej u Sinju sa kratkom naznakom da potiču iz Otišića.³² Najvjerovatnije da nalazi potiču iz jedne uništene humke gdje je vršeno sahranjivanje u dužem vremenskom periodu od 9. do 4. stoljeća stare ere. Krstoliku kopču Š. Batović datuje u 4. fazu razvoja delmatske kulture gvozdenog doba, tj. vremenski u 5. stoljeće stare ere.³³ Hronološku reviziju podjele delmatske grupe gvozdenog izvršio je B. Čović u ediciji PJZ V u kome je naglasio da su pojedini elementi 4. faze, prvenstveno nakita, stariji od 5. stoljeća i pripadaju drugoj polovini 6. stoljeća.³⁴ Riječ je o lučnim fibulama sa izduženom trougaonom nogom i sa dugmetastim ili glatkim lukom,³⁵ polumjesečaste fibule starije forme, čunaste glasinačke fibule, zatim

²⁶ Glogović 2003, 75; Blečić Kavur 2010, 189-191.

³¹ Batović 1981, 124. U stalnoj postavci Arheološkog muzeja u Zadru izložen je i jedan nalaz nepublikovane krstolike kopče koji odgovara ostalim primjercima ovoga tipa (Sl.7.3., foto: A. Jašarević).

³² Marović 1984, 56, Sl. 23.

³³ Batović 1985/86, 33.

³⁴ Čović 1987, 454-455.

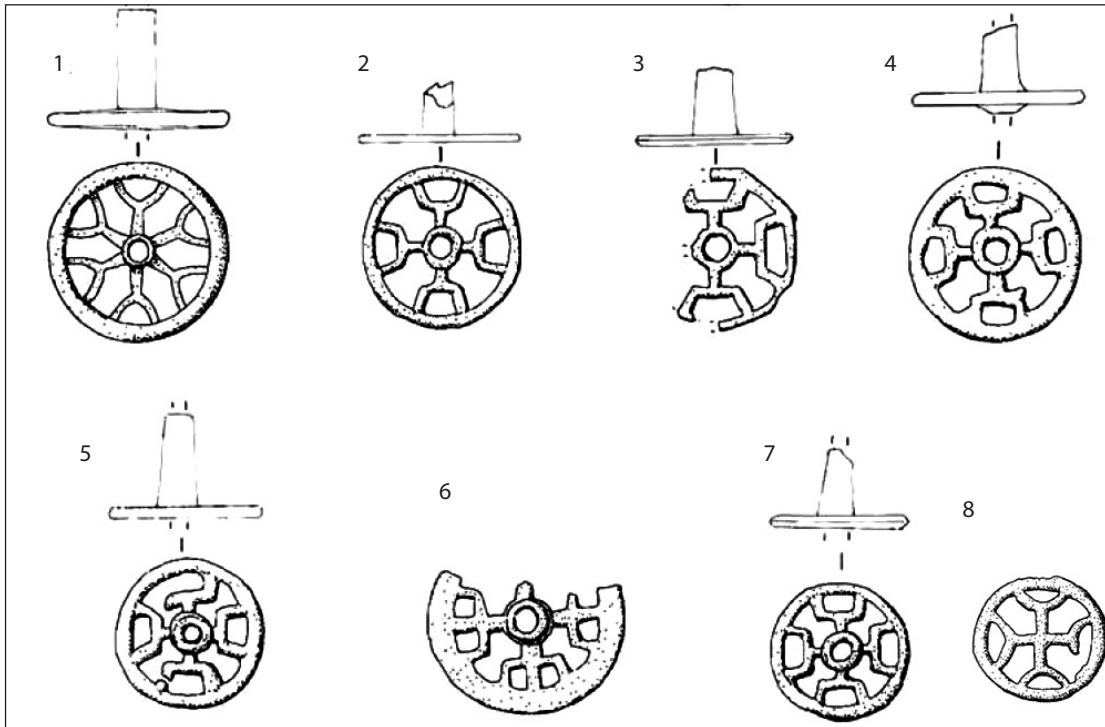
³⁵ Pojava ovih fibula široko je registrovana na Jadransko-alpskom prostoru počev od 7. stoljeća stare ere. Najraniji primjerci najvjerovatnije da predstavljaju import sa teritorije Picena i srednje Italije, koje se kod Liburna javljaju tokom faze II, odnosno u 7. stoljeću. Fibule ovoga tipa nisu registrovane među glasinačkom populacijom starijeg gvozdenog doba, ali su popularne među delmatskom populacijom počev od druge polovine 6. i tokom 5. stoljeća. Vidjeti kod Odža 2003, 10-11.

²⁶ Blečić Kavur 2010, 191-192.

²⁷ Isto, 196.

²⁸ Batović 1985, 33-34, Tab. XX, Sl. 2.

²⁹ Isto, 34-35.

Sl. 8. Italo-mikenski dekorisani djelovi igli; 1. Fratta Polesine, 2. Borgo Panigale, 3. Porto Perone, 4. Grotta di Polla, 5. Argos, 6. Mikena, 7. Tirins, 8. Dolne Janfky-Slovačka (po Pare 1987).

određeni privjesci i pojasne kopče.³⁶ Krstolika kopča takođe bi pripadala posljednjim decenijama 6. stoljeća.

Porijeklo i simbolika kopči

Tokom kasnog bronzanog doba pojedini djelovi nošnje, prvenstveno nakit, postaju dio izrazitog kulturnog regionalnog trenda. Nesumljivo da je to rezultat uspostavljanja intezivnijih regionalnih puteva trgovine i razmjene, ali i prihvaćanje novih tehnoloških inovacija. Jedan od tih novih regionalnih modnih trendova jeste široka rasprostranjenost različitih privjesaka, kopči i igli³⁷.

Za naš rad naročito je važna distribucija italo-mikenskih igli poznog bronzanog doba, tj. modelovani djelovi glava igli i njihovo tumačenje. U kulturološkom pogledu igle predstavljaju rani oblik istočno mediteranske *koine*, ili donjojadranske, koja su se nesumljivo prenosili pomorskim putem. Igle sa glavom u obliku točka dobar

su primjer kontakta između kasnomikenske i italske populacije (Sl. 8) i prema C. Pareu najverovatnije predstavljaju italski uticaj na mikensku nošnju, prvenstveno zbog brojnosti nalaza u Italiji³⁸. Najveća koncentracija igli sa područja Italije se mahom datuju u 13. i 12. stoljeće, dok igle iz Mikene, Tirinsa, Mitropolisa i svetišta Atine iz Lindosa pripadaju geometrijskom periodu ili kasnije. U istom period ne prestaje ni njihova upotreba na području Italije, o čemu svjedoči nalaz iz ženskog groba u Vulčiju, sigurno datovanim u 9. stoljeće³⁹.

Tipološki glavama igli slični su i nalazi privjesaka u obliku točka od kojih su četiri primjerka poznata iz Italije i jedan iz ostave Dolne Janiky u Slovačkoj (Sl. 8.8). Ostava je sa pratećim materijalom datovana u 11. stoljeće⁴⁰. Ovom horizontu pripada i nalaz kalupa za livenje privjesaka sa lokaliteta Rõtha-Geschwitz (Sl. 9). Stilski i tipološki nalaz privjeska kao i otisak iz matrice kalupa najslbličniji su našim primjercima zapadnobalkanskih krstolikih kopči. Što je prvi primjetio i

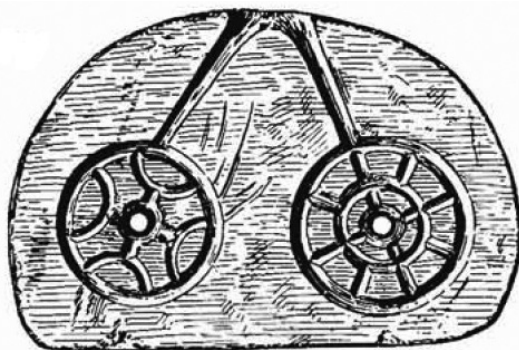
³⁶ Čović 1987, 455; Odža 2003, 10-14.

³⁷ Detaljan tipološki pregled, kao i simboliku pojedinih privjesaka i igli kasnog bronzanog doba pogledati kod De Angelis, Francozzi, Gori 2007, 117-119.

³⁸ Pare 1987, 43.

³⁹ Pare 1987, 54.

⁴⁰ Pare 1987, 57.

Sl. 9. Kalup za livenje privjesaka lok. Rötha-Geschwitz, Saksonija (po Pare 1987).

Br.	Lokalitet	Kom	Period	Kontekst nalaza	Bibliografija
1.	Otočac (Hr)	1	7 BC	Nekropola	Drechsler-Bižić 1973, 37, Tab. XXIX, Sl. 10
2.	Nin (Hr)	1	6 BC	Nekropola	Blečić Kavur 2010, 197, Sl. 143 (A)
3.	Duga Gora (Hr)	1	7 BC	Nekropola	Balen Letunić 1985, 46. Tab. II, Sl. 3
4.	Kačanj (BiH)	1	6-5 BC	Grobna jama	Marić 1959, Tab. II, Sl. 10 Marijan 2001, 104, Sl. 19
5.	Dragišić (Hr)	1	6 BC	Nekropola	Blečić Kavur 2010, 191, Sl. 137 (C)
6.	Vrebac (Hr)	1	7 BC?	Nalaz van konteksta	Drechsler-Bižić 1958, Tab. XIV, Sl. 114
7.	Otišić (Hr)	1	6 BC?	Nalaz van konteksta	Batović 1985/86, 33-34, Sl. 6
8.	Nin-Zaton (Hr)	1	6 BC	Nekropola	Batović 1985, Tab. XX, Sl. 2
9.	Bribir (Hr)	1	6 BC?	Nalaz van konteksta	Batović 1981, 124, no. 280. Fig. 11,6

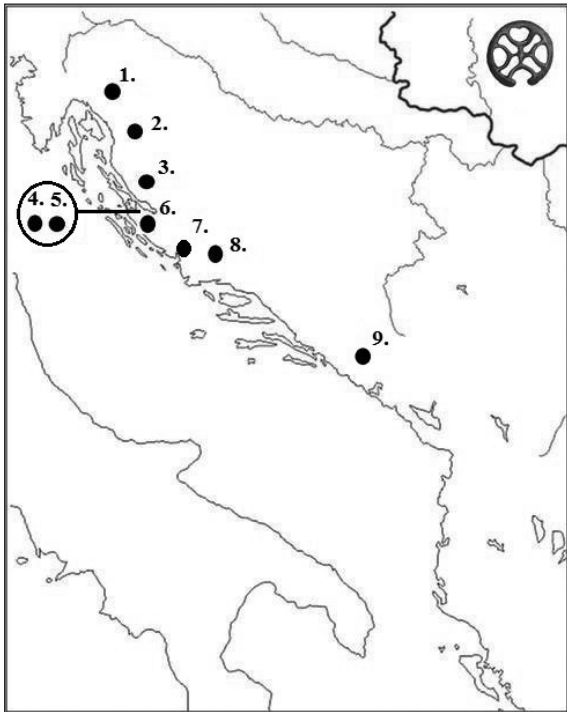
Sl. 10. Pregled zapadnobalkanskih krstolikih kopči.

C. Pare dovodeći u vezu centralnoevropske primjerke sa slučajnim nalazom pojase kopče iz Bribira. Zbog okolnosti nalaza bribirske kopče pretpostavio je više datovanje istog i vezu sa nalazima iz centralne Evrope⁴¹. Međutim analizom pojasnih kopči pokazali smo da njihova upotreba pada u period od 7. stoljeća do početka 5. stoljeća na području zapadnog Balkana, za sada ni jedan nalaz ne upućuje da bi porijeklo ili uzore za kopče trebalo tražiti među materijalom kasnog bronzanog doba ovoga ili susjednih područja. Glave italo-mikenskog igli mogli su biti prototipi za privjeske u obliku točka sa područja Italije i centralne Evrope, prvenstveno zbog hronološki bliskog vremena upotreba kao i jasnije detektovanog kulturnog odnosa Italije i centralne Evro-

pe tokom kasnog bronzanog doba, ali ne i za zapadnobalkanske primjerke. Simbol "točka" na tlu centralne Evrope najvjerojatnije da se razvija nezavisno od njegove simbolike u Egejskom kulturnom krugu. Takođe C. Pare pretpostavlja da se razvoj točka sa račvastim držaljama na području centralne Evrope razvija pod uticajem Egeje, prvenstveno na osnovu prikaza na piktogramima mikenskog Linar B pisma⁴². Porijeklo, proizvodnju i simboliku krstolikih kopče u svakom slučaju, na osnovu sadašnjeg broja i konteksta nalaza, treba posmatrati odvojeno od sličnih italskih ili centralnoevropskih primjeraka. Sve one reflektuju nadregionalni trend, tj, modu koja je ostala prilično dugo u upotrebi na tlu zapadnog Balkana.

⁴¹ Pare 1987, 58. Pored toga autor navodi i datovanje Š. Batović u grupu liburnskog materijala starijeg gvozdenog doba.

⁴² Pare 1987, 60.

Sl. 11. Distribucija zapadnobalkanskih krstolikih kopči; 1. Duga Gora, 2. Otočac, 3. Vrebac, 4. Nin, 5. Zaton-Nin, 6. Dragišić, 7. Bribir, 8. Otišić, 9. Kačanja.

Zaključna razmatranja

Sve kopče pronađene u grobnim cjelinama, sa priložima, pokazuju datovanje od druge polovine 7. do poslednjih decenija 6. stoljeća. Najraniji primjerci javljaju se na području koje se dovodi u vezu sa japodskom zajednicom.⁴³ Vremenski period u kome počinju da se javljaju R. Drechsler-Bižić označila je kao horizont pojave importovanih zmijolikih fibula i šire upotrebe lokalnih pločastih naočarastih fibula.⁴⁴ Pored ovih složenijih krstolikih kopči javljaju se i jednostavne krstolike kopče, dosta brojne među japodskom populacijom na ogulinskom i centralno-japodskom području. Ove kopče su bile dijelovi limenih pojaseva hronološki datovanih u period Ha C1 do

⁴³ Balen-Letunić 1999/2000, 23. Analizirajući pokretni inventar sa nekropola u Dugoj gori, D. Balen-Letunić ukazala je na to da se taj prostor ne može posmatrati kao japodsko-centralno područje i ostavila otvoreno pitanje kulturološke i etničke pripadnosti sahranjenih pokojnika, Balen-Letunić 1985, 55. U jednom od svojih kasnijih radova u kome je analizirala pokretni inventar sa ogulinskog područja, etnički je prostor dovela u vezu sa Apijanovim "transalpskim" japodima.

⁴⁴ Drechsler-Bižić 1973, 14-15.

Ha D1.⁴⁵ Par decenija mladi primjerci kopči sa liburnskih i delmatskih nekropola išli bi u prilog hipotezi o širenju mode krstolikih pojasnih kopči sa teritorije Japoda.

Međutim, ostaje otvoreno pitanje porijekla kopče iz Kačnja. Geografski udaljena od koncentracije kopči na zapadu, nesumnjivo da je predstavljala import sa neke od ovih teritorija. Shodno tome da na široj regiji istočne Hercegovine postoje određeni elementi materijalne kulture koji svoje uzore imaju među delmatskim materijalom starijeg gvozdenog doba,⁴⁶ kopču iz Kačnja treba posmatrati kao import sa, ili preko, teritorije Delmata. Tokom ovoga perioda sasvim sigurno dolazi do socio-ekonomskih transformacija u kojima novo vladajuće ratničko plemstvo, na čelu sa poglavarom, izdvaja sebe putem gradnje monumentalnih grobnica i pojave nove vrste prestižne robe, što uključuje ratničko naoružanje, importovane setove za piće, keramičko i metalno posuđe kao i raskošan nakit od čilibara i plemenitog metala. Ove pojave vezane za period od početka 7. do kraja 6. stoljeća karakteristične su za čitavu kontinentalnu Evropu, pa tako i za zapadni Balkan.⁴⁷ Presudan faktor u transformaciji društva predstavljala je trgovina i razmjena. Tokom starijeg gvozdenog doba regionalna i lokalna razmjena postaje jasnije detektovana u arheološkom kontekstu. Pojedine regije, čak i sela, postaju proizvođači robe koja nosi lokalne, stilske karakteristike, koje se kao takve u nekim drugim regijama izdvajaju od domaćih proizvođača.⁴⁸ Istočna Hercegovina takođe je bila u koraku sa kulturnim i ekonomskim procesima koji su karakteristični za čitavu kontinentalnu Evropu starijeg gvozdenog doba.

⁴⁵ Balen-Letunić 1999/2000, 26-27.

⁴⁶ Marijan 2001, 102. Prvenstveno riječ je o polumjesečastim fibula sa primjescima i pojedinim tipovima igli i privjesaka.

⁴⁷ Teržan 1995, 81; Wells 2008, 361-364.

⁴⁸ Wells 2008, 361-362

Summary

Westbalkan type of cross shape belt-hook from Kačanj

Almost six decades after its discovery was initially announced, the Illyrian grave-pit from Kačanj is still one of the most important archaeological sites for the interpretation of the economic, ethnical and cultural processes in the Adriatic hinterland from the end of the 6th to 5th centuries BC. More than 11 people, women, children and warriors were buried with rich belongings and offerings, which include Illyrian bronze helmets, spears, knives, jewelry from silver, amber and imported drinking vessel sets. Amongst these, for subject of our research, is especially important find of cross shape belt-hook. These type of belt-hooks are distributed mainly in western part of Balkan Peninsula. Some of the earliest buckles known are those used by Illyrian population during the early iron age. In grave 51 at necropolis Otočac near Prozor came first find date at 7th century BC. Buckle from Duga Gora near Ogulin is some decades later than previously. Finds from Liburnia belonging period from the end of 7th and mostly from 6th century BC, while belt-hooks from Dalmatian site Otišić is from the end of 6th century BC. Only find from central Balkan, area east Herzegovina, is from Kačanj. In this case, we can look cross shape belt-hook as artefact of foreign origin. There are two possibilities regarding the arrival of the artefact: it was either imported from area Dalmatia, or it arrived with the migration of new population from western part of Balkan. In any of these cases cross shape belt buckle is buried with one of the first dead at grave-pit in Kačanj and date from the end of 6th or early 5th century BC.

Literatura

- Balen-Letunić, D.* 1985, Revizijska iskopavanja tumula starijeg željeznog doba u Dugoj Gori, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 10, 1985, 45-55.
- Balen-Letunić, D.* 1999-2000, Japodske nekropole sa Ogulinskog područja, Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu XXXII-XXXIII, Vol. 3, 1999-200, 23-61.
- Batović, Š.* 1981, Nakit na tlu sjeverne Dalmacije od prapovijesti do danas, Katalog izložbe Arheološkog muzeja i Etnografskog odjela Narodnog muzeja u Zadru. Zadar, 1981.
- Batović, Š.* 1985, Zaton kod Nina- istraživanje arheoloških nalazišta od brončanog doba do srednjeg vijeka, Arheološki pregled 24, 1985, 32-39.
- Batović, Š.* 1985-1986, Delmatska kultura željeznog doba, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru 25, 1985-1986, 5-51.
- Blečić Kavur, M.* 2010, Željezna doba na Kvarnerju, unpublished PhD thesis, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakultet, Odelek za arheologijo.
- Glogović, D.* 2003, Fibeln im kroatischen Kustengebiet (Istrien, Dalmatien), Prähistorische Bronzefunde, 14/13, Stuttgart, Franz Steiner Verlag 2003.
- De Angelis, S., Francozzi, G., Gori, M.* 2007, I pendagli della media e tarda età del bronzo dell'Italia centro-settentrionale: stile e simbologia, Annali dell'Università degli Studi di Ferrara Museologia Scientifica e Naturalistica. Volume speciale, Ferrara, 2007, 117-120.
- Drechsler-Bižić, R.* 1958, Naselje i grobovi preistorijskih Japoda u Vrepcu, Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu III, Vol. 1, 1958, 35-60.
- Drechsler-Bižić, R.* 1973, Nekropola prahistorijskih Japoda u Prozoru kod Otočca, Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu III, Vol. 6-7, 1973, 1-54.
- Čović, B.* 1987, Srednjodalmatinska grupa, u: A. Benac (ed.) Praistorija jugoslovenskih zemalja V, Sarajevo, 1987, 442-480.
- Marić, Z.* 1977, Reviziono iskopavanje ilirske grobnice u Kačnju kod Bileća, Glasnik Zemaljskog Muzeja u Sarajevu XXX-XXXI, 1977, 101-110.
- Marić, Z.* 1959, Grobovi ilirskih ratnika iz Kačnja, Glasnik Zemaljskog Muzeja u Sarajevu XIV, 1959, 87-102.
- Marijan, B.* 2001, Željezno doba na južnojadranskom području (istočna Hercegovina i južna Dalmacija), Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 93, 2001, 7-221.
- Mikić, Ž.* 1977, Antropološki nalazi iz ilirske grobnice iz Kačnja kod Bileća, Glasnik Zemaljskog Muzeja u Sarajevu XXX-XXXI, 1977, 115-118.
- Marović, I.* 1984, Sinjska regija u prahistoriji, u: I. Marović (ed.) Cetinska krajina od prethistorije do dolaska turaka, Znanstveni skup, Sinj 1980, Hrvatsko arheološko društvo, 1984, 27-63.
- Odža, A.* 2009, Željeznodobne fibule iz arheološke zbirke Franjevačkog samostana na Humcu kod Ljubuškog, Vjesnik za arheologiju i povjest dalmatinsku 102, 2009, 7-58.
- Pare, C.* 1987, Wheels with thickened Spokes, and the problem of cultural contact between the Aegean world and Europe in the Late Bronze Age, Oxford Journal of Archaeology, Vol. 6. No. 1. 43-61.
- Parović-Pešikan, M.* 1964, Les Ilyriens au contacts des Grecs, Archaeologia Iugoslavica V, 1964, 61-82.
- Teržan, B.* 1995, Handel und soziale Oberschichten im früheisenzeitlichen Südosteuropa, u: B. Hänsel (ed.) Handel, Tausch und Verkehr im bronze und früheisenzeitlichen Südosteuropa, Südosteuropä-

- Schr. 17, Prähist. Arch. Südosteuropa 11, München/Berlin, 1995, 81–160.
- Škoberne, Ž. 2003, Nalaz neuobičajene višeglave igle s budinjačke nekropole, *Opvscula archaeologica* 27, 2003, 199-210.
- Vasić, R. 1999, Die Fibeln im Zentralbalkan (Vojvodina, Serbien, Kosovo und Makedonien), *Prähistorische Bronzefunde*, 14/12, Stuttgart, Franz Steiner Verlag 1999.
- Wells, P. 2008, Trade and Exchange in Later Prehistory, U: A. Jones (ed.) *Prehistoric Europe-Theory and Practice*, Wiley-Blackwell Publication, 2008, 356-372.